

● РСФСР-ге күрүнө пенсияларынын дугайында Хоойлу — 2-4 артырды.
● Ажык космоска — 1-ги арты.
● Устүкү оран чурттак чыгыр-биле уктуружыла — 1-ги арты.
● Мал ажылынын про. дуктулары күрүнө садар талазы-биле планнар өрткөн чылдан кайчар күстөткөнгө — 1-ги арты.
● Садарлар, бодалдар — 1-ги арты.

РСФСР-нин Компартиязынын Тыва рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соедининиң болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

ССРЭ-ниң Дээди Соедининиң сессиясында

МОСКВА, январь 8. (СЭТА). Дөрт неделя ажык чапсарлаан соонда ССРЭ-ниң Дээди Соедининиң сессиясы ажылын уламчылап эгелзэн. Январь 8-те Эвилел Соедининиң болгаш Националдар Соедининиң каттышкан хуралы болган.

ларнын составынын барык чартык кезин чаартынганы билдингир болгай. Каттышкан хуралга ол айтыргын чугаалашкан. Бо чылда ССРЭ-ниң Күрүнө планынын болгаш Күрүнө бюджетиниң дугайында хоойлулар төлөвилелдерин чугаалажыры бирги чергелиг айтыргы болур. Оон дараазында депутаттар бо сессияга кандыг-кандыг айтыргыларны сайгарып чугаалажырын тодаралдырлар.

ССРЭ-ниң улус депутаттарынын дөрткү Съездининге палата.

А Ж Ы Г К Ы Ш Т Ы
Х У Р А Ж А Р Д Э Э Ш

Хорум-Дагнын бо малчы-парынын кыштааның артымы талазында Хемчик хемчик соок чыварындан камгалаан дег, кезек-кезек даглар шуужу чорутуулаан. Ол дагларга хонн кадарар. Бүргөт эртен. Хойчулар каймак иштинче кирдилер. Чаш хураганнар-башың үткө каймак-аыда шимээргедилер. Сай, ылгааннар шала имиргип ылдыр чырыдып турар. Иелериниң чалында чаш хураганнар база бар. Оюмаа Марта-ооловна Монгуш чаш мал төлүн хойларже салгалашкан. Хоочун хойну Кара Донган база ажылды ынчаар уламчылады. Каймак долу хойларын эргип чоруп турлар.

Безен ажык хой хураганнаан. Оларнын чагызында хураваан. Кадарчылар эртенги шакта каймакны ажы-даан. Дөрт чүс ажык мал каймаккадан шуужуп үндү. Кышкы соок эртен хойлар сүт кудар черде барган. Чылым сүтүнү кудуп бердилер. Хойларны бо хун кадарып үнер малчын белеткенни алган. Шыпарак доруг айтты ол эсереп алган. Хорум-Дагнын делеминеринге ол хунедир кадарар. Чүткө кезеж, беш шакта малын аалче кирип келир.

— Барык үжөн чыл мынчаар мал кадарган мен. Чыккылама соокту-даа тоовастаан чүве-ле болгай. Арын-баш-лаа далыгын, чы-зыл-хурен апар — деп, Шолбан-оол Монгуш чугаалап чоруй, хойларнын соондан айттыгышты.

Аалдын улуг малчыны Куулар Сарбаа «Чыраа-Ба-жы» совхозтун төвүнчө ажылына хамаарыштыр ажал-херен будуруп чорткан. Малчынын белек-кели багай эвес. Шынаалардан ситенин кезип, сараттап алган. Хураганнар, хойларга бээр, кок ситенин. Бо чылны түскө оонаштыр чүс хураганны алырын хүдзенип алган болдулар.

ЧУРУКТАРДА: хойку Оюмаа Монгуш бичиң олгу Меңи-биле.

Ондар ОХЕМЧИКТИН ФО. толары:

Саналдар, бодалдар

СҮТТЕН ОРУЛГА АЛЫР ДИЗЕ...

Бистик Өвүр районда сүт хүлээп алыр, оюу бодуруу-биле-лаа болза болзаарыаар бичик бодуруу (сөк) чогулган совхозтарын сүт-ба-раан фермалары дыка кара-жалыг ажылдап турар. Фер-маларынын чагызы-лаа механизастаттырмаа. Сүтү машинага тыртар бис. 100 литр сүттен 3,5 литр өрөме үнер боор чоруй. Ону хайы-дырарга, 1,3 литр сарнаж бо-лу. Ол сарнажы Чадана-нын сарнаж заводунга чедир-геш, сүткө шилчирерге, фе-рмада сүткү инити үчүдү-биле дүшүсө. Ол кылга боору чо-Тырткан сүтү бис ажык-лавай турар бис. Ычанга-ш чамдыктын тоотер. Ыза-ларга бээрге, инти азырын, хырын шартайты кезек инер, оон хонун чоруту чи-дөр. Ындыр сүткү малга ажык-лаа чок.

Бир чайык шепелле кыл-дыр «Торгалыг» совхозтун фермазын Хондотей чогу-че албан-биле кожуреш, 1,5 ай иштинде сүтү бидиона-рга (флягаларга) куткан. Ча-даанга сүт заводунга ду-жаанга бис. Ычан сүт пла-нын чайын күстөткөн. Чыл саныла-ла Хондотейге башың кайлаалар аргача-база чок. Ол азын 100 ки-лометр, Илек малды анаа чедирин алары белек бер-е. Оон калында Хондотейге турарга оор база берге. Шуугу туду дараа турда-ла, былаан апар болгулар чор-ду. Ол чайын фермавыстан эвотектиги.

Бир чайык шепелле кыл-дыр «Торгалыг» совхозтун фермазын Хондотей чогу-че албан-биле кожуреш, 1,5 ай иштинде сүтү бидиона-рга (флягаларга) куткан. Ча-даанга сүт заводунга ду-жаанга бис. Ычан сүт пла-нын чайын күстөткөн. Чыл саныла-ла Хондотейге башың кайлаалар аргача-база чок. Ол азын 100 ки-лометр, Илек малды анаа чедирин алары белек бер-е. Оон калында Хондотейге турарга оор база берге. Шуугу туду дараа турда-ла, былаан апар болгулар чор-ду. Ол чайын фермавыстан эвотектиги.

ЭТ КОМБИНАДЫН КАНЧААРЫЛ?

Эскерип турарымга, Кызыл-Мажалыктын эт комбинатынын ажылында четпестер дугайын «Шың» база «Хемчиктин сылдызы» солуннарга удаа-дараа пар-лап келди. Чуруктуг, чурук чок-даа материалдар үнү-стү. Ычана-лаа улустун сапа-ондун чүгө-ле эскер-бейн турары? Четпестер улумчылаашаандыр. Бистин бо будурулуштун ажылын көргө, бирде-бирде көзгөңгит, а чамдыкта көргө, кам-хайыра чок деп чүвөстү! Мен-не бола, ол комбинаттын хаар-ла! Улан-Уднин эт комбинатынын делеминеринге чедир ону бүрүн дерип кылтып алган, оон ажылдадыр, ажылдаар. Оон башка хоозун чугааның хе-рээ чүл?

Ук будурулге мал-дын дыка хой чүлдери —

«РСФСР-ге күрүнө пенсияларынын дугайында» РСФСР-нин Хоойлузун күштүг болдуруп киирери-биле холбашкан чамдык айтыргылар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОЕДИНИН ДОКТААЛДЫ

Россия Совет Федера-тивит Социалист Респуб-ликаның Дээди Соедининиң доктадыры болза:

1. 1991 чылдын март 1-ден эгелзеш «РСФСР-ге күрүнө пенсияларынын ду-гайында» РСФСР Хоойлу-зун күштүг болдуруп кии-рип эгелзери-биле холбаш-тыр ол хуусаадан эгелзеш «ССРЭ-ге хамаатыларнын пенсия хандыргызынын дугайында» РСФСР Хоойлузун болгаш «ССРЭ-ге хамааты-ларнын пенсия хандыргы-газынын дугайында» ССРЭ Хоойлузун күштүг болду-руп кииреринин дугайын-да» ССРЭ-ниң Дээди Сое-дининиң доктааган РСФСР-нин девискээринге ажыл-ла.

2. «Күрүнө пенсиялары-нын дугайында» ССРЭ Хоой-лузузун 13 чүлүгүнө дүш-түр пазылап кырааны дөш-түспүр пенсияларын эң хей хемчээлин бедидир док-тааткан хөмүр-деш, метал-дурга болгаш үлестүрүнү буз кииреринин дугайын-да» РСФСР-ниң Дээди Сое-дининиң доктааган РСФСР-нин девискээринге ажыл-ла.

3. РСФСР-ниң Министр-лер Чөвүлелинге дагыры болза:

1990 чылдын ноябрь 25-ке чедир РСФСР-ниң Дээди Соедининиң докта-дыры-биле РСФСР-ниң пен-сия фондузун дугайын-да Дүрүмү кирип кээр:

1991 чылдын январь 1-ге чедир — «РСФСР-ге күрү-нө пенсияларынын дугайы-нда» РСФСР Хоойлузун-га дүшүр эркежок чугу-ла нормативтик хандырып-хүлөп алырын хандыра-1991 чылдын март 1-ге чедир — чурттан дашаар үлүп чоруп турар, а ол ыш-кың эгелзешкен бир рес-публикадан өскөзүнчө киш-кен хамаатыларга пенсия төлзөринин чуркумуну ду-гайында саналарын белет-кээр.

1991 чылдын май 15-ке чедир — амыдыраарын үнениң өскөргө бол-гаш ажыл төлөвиринин өс-көн-биле холбаштыр пенсия-ларны аде көөрүн тодарал-дынын арга-методтарынын дугайында саналарны бел-леткээр;

чогуур ведомстволар болгаш өртем-шчилел ал-бан черлери-биле кады на-зылап кырааны дөш база хей чылдарда ажылдаан дөш пенсиянын артык эр-гелзеш кылдыр тыспырының айтыргы, улус ажыл-агый-нын адырларында тургу-стун келген ажылдар бай-даларында база оларны аг-гы үе-чадаа техноло-го болгаш техника хонгу-дзенин деленилге канчаар дү-жүп турарын өөренип көр, аааа ажылдап киирер ар-тык эрелзеш кылдыр пенсия доктадыр укуктуг будурулгелерин болгаш

РСФСР-ниң Дээди Соедининиң Дагызы Б. И. ЫЛЫН.

Москва, РСФСР-ниң Советер бажымы 1990 чылдын ноябрь 20.

ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

1991 чылда Тыва АССР-нин улус ажыл-агыйнын социал-экономикалык хөгжү-денин баш уругу санал көрү-нүч болгаш республина-нын экономиказынын Кү-рүнө планынын дугайында болгаш 1991 чылда Күрүнө бюджетиниң системанын, 1991 чылда республика бюджетиниң төлөвилелин болгаш 1989 чылда Тыва АССР-ниң Күрүнө бюджетиниң күтүсөдзенин дугайында айтыргыларын Тыва АССР-ниң Министрлер Чө-вүлелинин хуралына чуга-лаштып көргөн.

Бирги айтыргы талазы-биле Тыва АССР-ниң Ми-нистрлер Чөвүлелинин Да-газын орадакчызы, рес-публиканың Экономика та-лазы-биле күрүнө комите-диниң дагызы Б. Салчан, ийги айтыргы талазы-биле Тыва АССР-ниң сан-хө ми-нистри К. Д. Ондар илет-кел кылган.

Тыва АССР-ниң министр-стволарынын болгаш ведом-стволарынын удуртукчу-лар хуралдын ажылына кы-рип, төлөвилелдер тала-зы-биле боттарынын санал-оонаын берген. Төлөвилел-дерин ам-лаа чедир ажыл-дап кылдыр талазы-биле ажылчын бөлүктү тургу-скаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соедининиң Дагызы Ч. Д. Б. Ондар хуралдын ажылы-на кырип, чүвө чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Минис-трлер Чөвүлелинин Дагызы Ш. Д. Ооржан хуралды башкарып эрттирген.

АЖЫК КОСМОСКА

Ужудушкун башкарат, январь 8. (СЭТА). Вик-тор Афанасев биле Муса Манаров «Квант-2» мо-дульду дашкаар үнер лю-гун (экинчи) септээри-биле болгаш станциянын даш-кы кезегине планнатынган ажылдарын кылдыры-биле ажык космоска үнгөн.

Оон мурунда экипажтын хынал көргөн-биле, даш-каар үнер үтүн хаалгасы-нын бир бажылаан кезең солтуруу чогуур деп дыктан-ган. Ол соруга-биле «Со-юз ТМ-11» корабльге ылдыг кезекти станцияга чедире берген. Космонавтар ол кезекти тускай херекет-дерин дүзүш-биле солаң болгаш люктуң ажыттынып, хагыларын кылган.

Ажык космоска нийтизи-биле 5 шак 18 минута, дү-жүзүндө эрттирген үенин иштинде олар өскө-лаа ажалдарын кылган.

Виктор Афанасев биле Муса Манаров оларнын кадыкшылы байдалы эки.

УСТУКУ ОРАННЫН ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ-БИЛЕ МО ОЛГА УЖУРАЖЫШКЫН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-нын көр. Дугар Санжиев). «Улан» солун коргун-сүртөө наркатурын бичин уругуну чураткан парлан. Арын-баны алдым, улуг кыш ышан, апат кайгай берген турар алды харлыг Болорманың байдалы оң көргөн таа-рылазынын өлдеилги, анаа эвезиниң дугайын хере-чилеп турар. Солугун кор-респондентинин бадыткап турарын бээура алар болза, ол уруг устүкү орандан кел-ген кижилерин... унар-де-мезинге барып кирер ужу-рга таварышкан. Моолдун барыны кезээде Дабхан аймаанын чурттакчылары хелбээзи-биле чүгө оон ду-гайын чугаалаанып турар.

Бир-ле кезеж оон азыз чиде берген уругун дээр-деш, кожаларына шушту-зунга баргаш, кайма-хорва-ны багылашкан көргөн-да. Ини шак хире үе эркенде алдың ажы-тоду ол бичин уругун тытты бергенин өөрүп дыктанмаар. Угаан-чук чок, короткан бичин уруг-нун байдалы дыка дүвүр-чиг бооп, арын-баны көк, дүмчүдундан кан төктүп тур-ган.

Болорманын дүвү-далаш-биле чугаалааны-биле алы-га, дүмчү-дамчы чок, хей-зиг кулактарыг болгаш делдин улуг астарлыг, өл-деилги дүрүг амытаннар ону шалбадан алгаш, шой-бегер бир улуг аппаратка апарганнар. Устүгүртен кел-генин амытанга туттуган бичин уруга конфеталарын

болгаш далгал-чигирин бер-ген, шай ижиркен соонда, оң иштерин ужулгаш, та-вакчаларын хемчээп алгаш салып чорудуулаан.

Бичин уругун хенертен чиде бергенин болгаш ба-за-ла ынчаар хенертен кес-түп илелениң херекчлери — колдуунда-ла уругулар бо-гаш элзэн каш улуг ижи-лер — Болорманын чанып көзүнүн беш минута му-рунда элзэн ыраң терден бир азыз даашты дыккан болгаш күштүг хат-салгыны эскергенер. Ону тып алган черден билдирмөс амытан-нарын истери болгаш 20 сантиметр хире хемчээлдиг онгарын барып көргөнөр.

Ол кара хептиг элдепиг амытаннар чогуу кандыг дыл-биле чугаалап турганын Болормаа эскербесе-даа, олар малчыларын кыш-кы туралардан көчүп чорут-тарга чедир база каттап анаа келир деп азыраан билер болганын солун би-жээ.

Ол черин улуг назмыг кижилери кышын үеде бор-бак кызыл от иштине олур-уп алгаш, устүкү дээрлерин чурттакчыларынын дү-жүп көп солтурууну дугайын-да шаш-шалан бээр дам-чыг чугаанын кышын сагын-ганнар. Ол дугайында чуга-а-соот-ла хой бооп турар, ычана-лаа ону тайлабыр-лаары берге. Ычанга-ш устүкү оранын туртагы-ларын дараалыда ужу-п келирин маналары аркан.

ЧЫЛ ПЛАНЫН КАНЧААР КҮҮСЕТКЕН БИС

Бот-орулга-чарылга, бот-акшалааныштын үезинде план күстөдзенин ролу улам улгаткан. Бо талазы-биле чамдык өптүг чүлдөр база тургустунган. Эң ылаңгыя сентябрь 15-тен декабрь 15-ке чедир эт өрткөн улгатырган турган болгай. Мал продуктуларын садары дөргө чоңуу аш-чөм-биле хандыраар-дыр. Республика, тус-түс рай-оннар 1990 чылда күрүнө-

Районнар	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бай-Тайга	1640	1262	77.0	750	705	94.0	96	112	116.9
Монгун-Тайга	1200	1251	104.3	130	136	105.0	72	73	102.1
Барыын-Хемчик	1900	1413	74.4	1690	1716	101.7	111	112	100.4
Өвүр	1480	1435	98.3	460	417	90.8	93	91	97.7
Сүт-Хөл	1780	1727	97.1	1540	1350	87.7	94	103	110.0
Чоюн-Хемчик	1750	1890	108.0	2970	2906	97.9	96	89	93.5
Улуг-Хем	3380	3239	95.9	4730	3858	81.6	170	182	107.3
Танды	3290	3229	98.2	7800	7467	95.7	156	144	92.7
Бин-Хем	2570	2021	78.7	7250	5124	70.7	111	101	90.8
Току	420	318	75.8	550	401	72.9	8	7	85.0
Иаа-Хем	2500	2153	86.2	4830	4075	84.4	69	64	93.5
Тес-Хем	1580	1490	94.4	910	837	92.0	87	91	105.2
Эрени	1920	1631	85.0	740	650	87.9	105	105	100
Кызыл	4260	4466	104.9	3650	3323	91.1	102	101	93.3
Кызыл хоорай	350	438	125.8	—	—	—	—	—	—
Республика	30000	27970	93.2	38000	32971	86.8	1370	1378	100.6

Тайбылгы: 1—эт планы, 2—күстөткени, 3—хуузу, 4—сүт садар планы, 5—күстөткени, 6—хуузу, 7—дук планы, 8—күстөткени, 9—хуузу.

Устүнде сан-чуратайлар-дан алдыга, чүгө меңгун-тайгажылар мал продукту-ларын күрүнө садар тала-зы-биле планнарын бүрүн-биле күстөткөн-дир. А-Өвүрүн, Тандынын, Бин-Хемини, Токутун, Иаа-Хем-ниң ажыл-агыйлары план-нарын чагызын-даа бот-

тандырып шыдаваан. Ычан-га-ш ийгили-биле байдал аажок дүвүрчөг болган. Ажылдын түнчелин үндү-рде эртен чылдааны-биле делзээр болгай бис. Сүтү база элтиң 1989 чылда-а-ылдан эвөшти саткан бис. Ини кол продукту садыры күстөткенин билерган.

Чылдагааннардан чөптү-даа бар-ла харын. Ычана-лаа аргаларын чедир ажыл-ла-айн келген бис. Арган малды дужаары уламчыла-вышаан. Эң ылаңгыя Бин-Хем, Танды, Улуг-Хем рай-оннар 100-тен 124 тонна, а Кызыл районуну совхозтары

251 тонна арган малды ду-жааган. Нинти республина-нын дужааганын эдиниң 884 тонназы куду шынар-дыг болган. Току, Монгун-Тайга, Бай-Тайга районнар эки шынардыг эттин канчап дужаар турары? Садар малды ой-шанда ажаап, чедирин, семиртпип ал ту-рында-дыр.

Негелзеге таарышпас мал-ды дужаарга, күрүнө база ажыл-агыйнын бодунга-даа улуг карама. Мал бажын өс-түреринге дыка улуг салдар-лыг. Шак мынчаар ажыл-даар болзувуса, ам рынок үезинде канчап амыдыра-ры?

Шын харын, ам үстүнде чагырып дужаар, ынчалы-нар мынчалынар деп, кым-даа албадаас. Чүгө ажыл-агыйны болур херек. Амы-дыралдык хоойлузу ынчал-барган. Рынок деп чүд дээрзин бистинг ажыл-агый-ларын, АУИ-териниң удуртукчулары, специа-листтер эки билер. Частыгы-дан өөренир дээр бис. Ыч-чангаш эртен чылдын чет-пестерин оода бо чылда та-птавайн көрөзүнөр. Ты-выгыр-сагыныр чорук хе-рек.

Чүгө Кызыл-Мажалы-тын эвес, а харын Кызыл-дын эт комбинаты база өң-ке хонжудангай будурул-гелерин бирөөн деп билер мен. Ол дугайында солуга база-ла бир автор — Монгуш Хеймер-оол бижиди. Кайы-даа комбинаттың баазазы-на малды ишти-хырындап, хамыдан чөм кылдыр коо-перативтерден тургузар бол-за, дыка-ла эки деп бодар мен. Чонга-даа, будурулге-де-даа ажыктыг болур. Мал-дын ханын чиниги-даа бол-за хайындарга, ону хаван-га берип болгай. Хаван кан-дыг-даа малдын чинин чи-рин улус билер, баш, дуоюн оода кыжын өрттөткөн бай-садар болза, чот ону алыр ийни. Бо-ла «эт бажы» хо-вар шагда аап. Ычанга-ш рынок үезинде мөзө бо са-налымы республиканың удуртук органдары-даа өр-енип көөр боор деп идегедим.

Седен ХЕРТЕК.

Самбуу КУУЛАР.

(СЭТА).

РФСР-ГЕ КҮРҮНӨ ГЕНСИЯЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың

ХОЙЛУЗУ

(Эгеиз 2-ги арнада).
бөлүүн (оон бедик азы оон чавыс) доктааткан болза, айткан үеде пенсияны мурундагы бөлүк өзүгээр төлөбөр.

48 чүүл. Мурунда доктааткан пенсияны катар тургузары болуш оу катар доктаадыр.
Нинти аарыгдан араанындал инвалит болган дэши мурунда доктааткан пенсияны бир өсөс хуусаази артында дэши оу төлөзүр соксаткан үчүндөй эгелээш беш чылдан хей үе өртпөз болза катар тургузар. Оон өске чылдаганынан инвалит болган дэши мурунда доктааткан пенсияны катар тургузарына хуусаа айтпаан.

Уукулешини соонда катар инвалит аларган таварылгада инвалит дэши пенсияны (инвалитин күзөли-биле) нинти чүрүм барымдаалар доктаадыр болур.

49 чүүл. Ажылдап турар пенсионерлерге пенсия төлөбөр.

Ажылдап турар пенсионерлерге пенсияны долу түңү-биле төлөп бээр (азырадыкчылары дэши немерде чокка).

IV. Азырадыкчызын оскунган таварылгада пенсия

50 чүүл. Пенсия алыр эргелиг өг-бүлө кеңигүнери

Мөчөз кишини азырадыкчы таварылгада өг-бүлени ажал кылдып шыдаас кеңигүнери пенсия алыр эргелиг (Хоойлуну 53 чүүлү). Дайыгга балыгланганынан мөчөз киши ажалындагы адал-пение болуш бот артыкан херөжөн кишиге (эр кишиге), а ол ышаш адал-пениени кайы-бирөөнине азы өңүн өзине, бо чүүлүндө «а» пунктузунда айткан өг-бүлени өске кеңигүнерге пенсияны олар мөчөз кишини азырадыкчы таварылгада чыккан чокка төлөбөр.

Өг-бүлени ажал кылдып шыдаас кеңигүнери пенсияны алыр эргелиг.

а) 18 хар четпоз уруг-дары, эр, кыс акы-дунмалары болуш уругуларыны уругулары азы бир өсөс айттыган хардан улут-даа нызыгы болза ол-ла кикилер 18 хар четпозинде инвалит аларганын болза, ыччаарга бо таварылгада эр, кыс акы-дунмалары база уругуларыны уругулары ажал кылдып шыдаар аларгы адал, не чок болза; б) ачазы, авады, өңүн ээи (адады, ашаш), бир өсөс олар 60 болуш 55 хар (дес-дараалаштыр аларга) чет кен ийке, «а» инвалитер болуп турар болза; в) адал-пениени бирөөзи азы өңүн ээи, бир өсөс ол мөчөз азырадыкчыны 14 хар четпоз уругулары, эр, кыс дунмаларын азырап-тежээр турар болуш ажалдагы таварылгада, ныз-харында болуш ажалдап шыдаар-шыдаас аргалыгында хамаан чокка;

г) кырган-ачаы болуш кырган-ачаы, бир өсөс олар, ныз хоойлу өзүгээр азырап-тежээр ужурут кикилер болза.

Мөчөз кишини азырадыкчы таварылгада адал, ныз азы өңүн ээи, бир өсөс өөлүндө немерде ажалдап турган акы-херөжөн кишиден болза, пенсия алыр эргелиг.

51 чүүл. 18 харыг болуш оон өрү нызыгы өөренип турарлары пенсия алыр эргелиг.

18 харыг болуш оон өрү нызыгы өөренип турар кикилер азырадыкчызын оскунган дэши пенсияны хун-дуску өөрелтиг чөрилерге профессионал өөрелтигизин дооскуже чедир, ыччалда-да 23-тен өрү өсөс чара чедир, азырадыкчызын оскунган дэши пенсияны алыр эргелиг.

52 чүүл. Согу адалы, согу пенсия, азырадык оол-дун болуш азырадыкчы уругу пенсия алыр эргелиг.

Согу адал болуш согу не мөчөз азырадык оол азы азырадык уругу беш чылдан өвөш өсөс үеде кикилер адал азы азырап тежээр турган болза, адал болуш не ышаш бир дөмө пенсия алыр эргелиг.

Азырадык оол болуш азырадык уруг төрөз уругулар-биле бир дөмө пенсия алыр эргелиг.

53 чүүл. Азырадыкчы болуру

Мөчөз кишини өг-бүлө кеңигүнери, бир өсөс олар адал азырадыкчы таварылгада кикилер, азы оон амыды, рарыны кол болуш доктаама аларгы болуп турган дугаа-хөмөзү ач турган болза, олар оон азырадыкчы таварылгада кикилер болуш.

Мөчөз кишини өг-бүлө кеңигүнери, бир өсөс ук кишини дугаа-хөмөзү ач турган болуш доктаама аларгы болуп турган болза, олар оон азырадыкчы таварылгада кикилер болуш.

54 чүүл. Сураа чок барган хамаатылары өг-бүлелери

Сураа чок барган хамаатылары өг-бүлелери, бир өсөс азырадыкчыны сураа чок барганын доктааткан чүрүм өзүгээр шыныктан болза, мөчөз кишини өг-бүлө-биле бир дөмө көр. Дайыгга-адалыгыны үзүндө сураа чок чиккен хамаатылары өг-бүлелери дайыгга балыгланганынан мөчөз кишини өг-бүлө-биле бир дөмө санаар (Хоойлуну 66 чүүлү).

55 чүүл. Уруг азырадыкчы барганда пенсия алыр эргелиг

Пенсия алыр эргелиг ныз чөтөз кишини (Хоойлуну 50 чүүлү) азырап алганда ук эргелиг оларга хөвөз артыгар.

56 чүүл. Катар өгелгенде пенсияны хөвөз артыгары

Өңүн ээи, азырадыкчы оскунган дэши доктааткан пенсияны катар өгелгенде хөвөз артыгар.

57 чүүл. Пенсия-биле хамаатылары нинти чүрүм

Бир өсөс азырадыкчы ажал келдөөнөндө, профессионал адал өңүн ишти аарыгдан араанындал мөчөз пенсияны нинти чүрүм-биле доктаадыр.

58 чүүл. Шериг албаныгыларын өг-бүлелерине доктааткан чүрүм өзүгээр алыр пенсия

Шериг албаныгыларын өг-бүлелерине доктааткан чүрүм өзүгээр алыр пенсияны (Ада-чүртүтү Улут дайыгыны болуш хамааты дайыгын партизанынын өг-бүлелерин кириштир), бир өсөс азырадык дайыгга балыгланганынан база шериг албаныга турар үеде араанындал мөчөз болза, ыччаар бээр.

Иштин херектер органынын начальник болуш адал дайыгын, составыны кикилерини өг-бүлелерине пенсияны шериг албаныгыларын өг-бүлелерине ышаш бир дөмө чүрүм-биле доктаадыр. Иштин херектер органынын албан хуузалыгын күзөлдөп туруш балыгланганынан, контурагланганынан, кемдөөнөндө, азырадык мөчөз, дайыгга балыгланганынан азырадыкчынын мөчөзине дөмө кылдыр көр, а адаттыган органыга албан эртирпир турган үеде өске чылдаганынан азырадык мөчөзине шериг албаныгыны үзүндө азырадыкчыны араанындал мөчөз-биле бир дөмө көр.

59 чүүл. Азырадыкчы мөчөзүнүн үзү

Хоойлуну 57 чүүлүндө айткан чүрүм өзүгээр пенсияны азырадыкчыны ажал мөчөзүнөндө хамаан чокка доктаадыр, а Хоойлуну 53 чүүлүндө айткан чүрүм өзүгээр болза, бир өсөс азырадык шериг албаныгын турган үеде, үзүндө адал шериг албаныгын халашкан соонда үш ай ашпаганда мөчөз ийке, азы шериг албаныгын үзүндө дайыгга балыгланганынан азы шериг албаныгын үзүндө араанындал мөчөзине — ол хуусаа ныз соонда-да алыр кылдыр доктаадыр.

60 чүүл. Нинти чүрүм өзүгээр пенсия алыр эргелиг то-дарады турар негелделер (Хоойлуну 57 чүүлү)

Ажылга кемдөөнөндө болуш профессионал аарыг түшүндө азырадыкчы оскунган таварылгада пенсияны азырадыкчыны күш-ажыл стажыны үргүзүлүшүнүн хөмөзүнөндө хамаан чокка доктаадыр.

Нинти аарыг түшүндө азырадыкчы чидирген таварылгада пенсияны, бир өсөс оон мөчөз хууны чедир ол инвалит дэши пенсия доктаадыр чедир нинти күш-ажыл стажыг турган болза (Хоойлуну 29 чүүлү) доктаадыр болур.

61 чүүл. Азырадыкчы долу өсөс нинти күш-ажыл стажыг пенсия

Нинти аарыгдан мөчөз хамаатынын өг-бүлөзүнө, бир өсөс ол пенсия доктаадыр чедир четчир хире долу күш-ажыл стажы чок турган болза (Хоойлуну 29 чүүлү), азырадыкчыны долу өсөс нинти күш-ажыл стажыны барымдаалар пенсияны доктаадыр болур.

62 чүүл. Пенсияны хөмөзүлө (дайыгга кемдөп бер-тинге азырадыкчы мөчөзүн дэши пенсиядан алганда)

Пенсия (дайыгга балыгланганынан азырадыкчы мөчөзүн дэши төлөзүр пенсиядан алганда) өг-бүлени ажал кылдып шыдаас кеңигүнери бүрүзүгө азырадыкчыны шалы-

дым 30 хуузу хөмөзүлө кылдыр, а адал, пенсия не-дирини оскунганда база чакгыс бот артыкан нези мөчөз, уруг бүрүзүгө — нызлап кыраан дэши пенсияны (Хоойлуну 17 чүүлүнү бирги кезээ) эң өвөш хөмөзүлө түндөп-чартык катар хей хөмөзүлө доктаадыр.

63 чүүл. Пенсияны эң өвөш хөмөзүлө

Пенсия, оон иштинде азырадыкчыны нинти күш-ажыл стажы долу өсөс-даа болза, өг-бүлени ажал кылдып шыдаас нинти бүрүзүгө оонаштыр Хоойлуну 114 чүүлүнүн «б» пунктузунда айткан социал пенсиядан өвөш түрүп болбос.

64 чүүл. Пенсияны эң үстүк хөмөзүлө

Пенсияны эң үстүк хөмөзүлө өг-бүлени ажал кылдып шыдаас кеңигүнери бүрүзүгө оонаштыр нызлап кыраан дэши пенсияны эң өвөш хөмөзүлө дөңөлөнгө (Хоойлуну 17 чүүлүнү бирги кезээ) доктаадыр, а адал, пенсия недирини оскунган болуш хамаан артыкан бот, нинти уругуларына пенсия (Хоойлуну 62 чүүлү) маааа кикибес.

65 чүүл. Долу өсөс нинти күш-ажыл стажыг пенсияны хөмөзүлө

Азырадыкчыны нинти күш-ажыл стажы долу өсөс турда пенсияны хөмөзүлө Хоойлуну 19 чүүлүндө айттыган чүрүм өзүгээр (долу пенсияны барымдаалар) то-дарадыр.

66 чүүл. Азырадыкчы мөчөзүнүн чылдаганына

Бир өсөс оол Хоойлуну 39, 40, 41, 42, 43 чүүлде-ринде айткан пенсияны эң өвөш хөмөзүлө дөңөлөнгө (Хоойлуну 17 чүүлүнү бирги кезээ) доктаадыр, а адал, пенсия недирини оскунган болуш хамаан артыкан бот, нинти уругуларына пенсия (Хоойлуну 62 чүүлү) маааа кикибес.

67 чүүл. Шериг албаныгыларын өг-бүлелерине көр-дүгөн чүрүм өзүгээр (Хоойлуну 58 чүүлү) пенсия алыр эргелиг

Дайыгга балыгланганынан шериг албан эртирпир турар үзүндө араанындал азырадыкчы оскунганда бээр пенсияны азырадыкчыны нинти күш-ажыл стажыны, оон иштинде шериг албаныгы кайы хире болганынан хамаан чокка доктаадыр.

Дайыгга балыгланганынан мөчөз шериг албаныгы-ларын өг-бүлелерине-биле бир дөмө пенсияны Хоойлуну 35 чүүлүндө дайыгга айткан болуш база ыдыг чылдаганынан мөчөз хамаатыларыны өг-бүлелерине доктаадыр.

68 чүүл. Дайыгга кемдөп бертинге азырадыкчы мөчөз-дө пенсияны хөмөзүлө

Дайыгга балыгланганынан азырадыкчызын оскунган дэши пенсияны Хоойлуну 64 чүүлүндө айткан эң хей хөмөзүлө доктаадыр.

69 чүүл. Мөчөз пенсионерлерин өг-бүлелерине пенсия

Мөчөз пенсионерлерин өг-бүлелерине пенсияны азырадыкчыны нинти күш-ажыл стажыны үргүзүлүшүнүн хөмөзүнөндө хамаан чокка нинти чүрүм өзүгээр доктаадыр.

Дайыгга балыгланганынан инвалит аларган турган болуш оон соонда мөчөз пенсионерлерин өг-бүлелерине пенсияны пенсионерин мөчөз чылдаганынан хамаан чокка Хоойлуну 67, 68 чүүлдерине айткан чүрүм өзүгээр доктаадыр.

Мөчөз пенсионерлерин өг-бүлелерине хамаарыяр болза, азырадыкчыны өг-бүлелерине долу мөчөз азы пенсияны төлөзүр соксаткан соонда беш чыл өртпөздө мөчөз пенсионерлерин өг-бүлелерине-дир.

70 чүүл. Пенсияга немерде

Пенсияны кикилер ажал карактарына Хоойлуну 21 чүүлүндө көрдүгөн немерде пенсияга доктаадыр.

71 чүүл. Пенсияны кайы хире хуусаа доктаадыр

Өлгөн кишини өг-бүленин кеңигүнери ажалдап шыдаас деп санаткан (Хоойлуну 50 чүүлү) бүгү үзү-нүн дүргүзүндө пенсияны доктаадыр тургузар.

72 чүүл. Пенсияны хөмөзүлө өскерли бээрине болуш оон төлөп бээр социалдык үзү

Пенсия-биле хандыгыны турган өг-бүлени кеңигү-нерини саны өскөргөндө, өг-бүлени оу алыр эргелиг кеңигүнерини санын талазы-биле пенсияны эде көр.

Пенсияны хөмөзүлө өскертир ужурга чедирпир келген айны соонда дараазында айны бирги хуундөн эгелеп пенсияны чаа хөмөзүлө-биле төлөп эгелээр. Пенсия төлө-рүн соксаткыр ужурга чедирпир келген байдалдар тургу-зуп келгенде, пенсия төлөзүр ол-ла үеден эгелеп сок, сакыр.

73 чүүл. Уругулар долу күрүсө хандыгындагы тур-рар үеде пенсия төлөп бээрине чүрүм

Адал-пение недирини оскунган болуш бот чөрааш өлгөн не кикилер уругулары күрүснүн долу хандыгында-гына турар үеде оларга пенсияны 20 хуузу төлөп бээр, а өске уругуларга — 25 хуузу төлөп.

74 чүүл. Пенсияны үлүг-хуузу тускайлары

Өг-бүленин кайы-даа кеңигүнери негелдесин өзүгээр пенсияда оон үлүг-хуузу агылаар болуш тускай төлөп бээр. Ыччаар адал-пение недирини оскунган болуш бот чөрааш өлгөн не кикилер уругуларыны пенсияны үлүг-хуузу Хоойлуну 62 чүүлүндө доктааттыган хөмөзүлө доктааттынар.

Пенсияны агылаар, дугайында билдирини кикирген айны дараазында айны бирги хуундөн эгелеп пенсия-нын үлүг-хуузу тускайлар эгелээр.

75 чүүл. Хоойлуну III кезээни чамдык негелделерин ажалдаары

Азырадыкчыны оскунганы-биле пенсия алыр кылдыр доктааттыган өг-бүлени инвалит кеңигүнерине Хоойлу-ну 23, 25, 47, 48 чүүлдеринде көрдүгөн негелделер база хамаарыяр.

76 чүүл. Ажылдап турар пенсионерлерге пенсия төлө-рү

Ажылдап турар пенсионерлерге пенсияны долу хөм-чөлөк төлөбөр.

V. Хөй чыл ажалдааны дэши пенсия

77 чүүл. Бо Хоойлуга дүшүрт хөй чылдар ажалы

Дайыгга дэши пенсия тымыр ужурут ажал-чорудуга үр үеде чер адалга болуш күш-ажыл байдалдар оона хоралык база аар-берге өске-даа ажалдар, хамаа-ты евангелия болуш ужурушун-шенеде составына ажал, шолаларга база өске-даа уругулар албан чөри-ринге ажал-чорудуга, өмнөкө болуш чурттагы чо-ноу калдык камгалаар талазы-биле өске-даа ажал, театрларга база театр-оон-көргүзүлүг өске-даа бөдүрү-гелерге болуш коллективтерге чогадыкчы ажал-чору-дуга-биле холбоштыр пенсияны доктаадыр.

78 чүүл. Чер адалга болуш ажал даг ажалдарына ажалдап турар хамаатыларга пенсия тымыр эргелиг то-дарадыр негелделер

Бүдүн хун дүргүзүндө чер адалга болуш ажал даг ажалдарына хөмүр-деш, сланец, рудалар болуш өске-даа ажалдык калдык байлалар тымыр талазы-биле болуш шакталар база руинистер (РСФСР-ни Министрлер Чөвүлелин доктаадыр) ажалдар болуш мергежилдер дайымын өзүгээр, туугуна шуут дөрт ажалдап турар хамаатылар (дагларга амы-тын камга-лар нектеткери хуула составы кириштир) назм-ка-рында кылдыр-даа хамаарыла чоноу у ажалдарга 25 чылдан өвөш өсөс ажалдаа болза пенсия алыр эргелиг, а ол ажалдарга кол мергежилдерин ажалдагачылар — арыгтал забойларыны даг ажалчылары, прохочкытер, бузар масиналар забойщиктер, продукция үндүр сөөртүр даг машиналарыны машинистер, бир өсөс олар ыдыг ажалдарга 20 чылдан өвөш өсөс ажалдаа болза, пенсия алыр эргелиг.

79 чүүл. Хамааты авиацияга ажал-биле холбоштыр пенсияга үчүр эргелиг тодаралдыр негелделер

Ужудушуну болуш ужудушун-шенеде составына ажал-биле холбоштыр пенсия доктаадыр: эр киши-лерге 25 чылдан, херөжөнөргө — 20 чылдан өвөш өсөс ажалдаадыр; калдыкшыны айны-биле ужудуш-кун ажалын каар ужурга таварышканда — эр кишилерге 20 чылдан өвөш өсөс, херөжөнөргө — 15 чылдан өвөш өсөс ажалдаадыр.

Агаарга шимчөөнүн удурут ажал-биле холбоштыр пенсия доктаадыр: эр кишилерге — 55 хар чедерге болуш нинти күш-ажыл стажы 25 чылдан өвөш өсөс бот, болуш оон 12 чыл 6 ай агаар судноларыны шим-чөөнүн шуут дөрт удурут ажал болуш болза; херөж-өнөргө — 50 хар чедерге болуш нинти күш-ажыл ста-

жы 20 чылдан өвөш өсөс болган болуш оон 10 чыл агаар судноларыны шимчөөнүн шуут дөрт удурут ажал болуш болза.

Агаар судноларыны ажалын хандырыны талазы-биле инженер-техникти составына доктаадыр: эр киши-лерге — 55 хар четкенде хамааты авиацияга ажалын нинти күш-ажыл стажы 25 чылдан өвөш өсөс болуш оларын 20 чылдан өвөш өсөс агаар судноларыны ажалын шуут дөрт хандыгар ажал болуш болза, херөж-өнөргө — 50 хар чедерге болуш хамааты авиацияга нинти күш-ажыл стажы 20 чылдан өвөш өсөс, оларын 15 чылдан өвөш өсөс агаар судноларын шуут дөрт хан-дыгар ажал болуш болза.

Агаар судноларыны борт-үдөкчилери бооп ажалдааны-биле холбоштыр пенсия доктаадыр: эр кишилерге — 55 хар чедерге болуш нинти күш-ажыл стажы 25 чылдан өвөш өсөс, оларын 15 чылдан борт-үдөкчилер ажалдаан болза; херөжөнөргө — 45 хар чедерге болуш нинти күш-ажыл стажы 20 чылдан өвөш өсөс, оларын 10 чылдан борт-үдөкчилер ажалдаан болза.

80 чүүл. Школаарга болуш өске-даа уругулар албан чөрилерине башкы ажал-чорудуга-биле холбоштыр пенсия алыр эргелиг тодаралдыр негелделер

Школаарга болуш өске-даа уругулар албан чөрилерине башкы ажал-чорудуга-биле холбоштыр пенсияны 25-тен өвөш өсөс чылда ажалдаадыр тымыр.

81 чүүл. Эмнелер болуш чоноу калдык камгалаар өске-даа ажал-биле холбоштыр пенсия алыр эргелиг то-дарадыр негелделер

Эмнелер болуш калдык камгалаар өске-даа ажал-биле холбоштыр пенсияны кэда чөрилерге болуш хоорай эргелиг суурларга 25-тен болуш хоорайларга 30 чылдан өвөш өсөс ажалдаадыр тымыр.

82 чүүл. Театр болуш өске-даа театр оон-көргүзүлүг бөдүрүлгө болуш коллективтер спесалыг ажал-биле холбоштыр пенсия алыр эргелиг тодаралдыр негелделер

Театрлар болуш өске-даа театр-оон-көргүзүлүг бөдүрүлгө болуш коллективтерге спенга чогадыкчы ажал-биле холбоштыр пенсияны оон оонагга байдал-дарын көрүп, 15, 20, 25 азы 30 чыл чедир ажал-дааны дэши тымыр.

83 чүүл. Пенсия тымырда барымдаалар көр ажал-дарын дайымы болуш хөй чыл ажалдаанын са-наарыны негелделер

Оларын барымдаалар көрүп тургаш, хөй чыл ажалда-ны дэши пенсия тымыр ажалдарын (мергежилдерин болуш албан-дугааларын) дайыларын, а чутуга аларган таварылгаларга хөй чыл ажалдаанын санаары-нын негелделерин РСФСР-ни Министрлер Чөвүлелин доктаадыр.

84 чүүл. Пенсияны хөмөзүлө

Пенсияны (чер адалга болуш ажал даг ажалдарына ажалдап турган ажалдагыларын пенсиянында ажал-биле ажал төлөзүрине 55-тен 75 хуу чедир хөмөзү-лүг доктаадыр. Хөй чыл ажалдааны негелдесин дү-жүп турар болза, пенсияны хөмөзүлө ажал төлөзүр, нини 55 хуузу болуш доктааткан негелде, өзүгээр хөй чыл ажалдаанын немер ажалдааны бүдүн чыл бүрүзү дэши пенсияга ажал төлөзүрине бир хуузу немер.

Ужудушуну болуш ужудушун-шенеде составына 20-ден 25 чыл чедир (Хоойлуну 79 чүүлүнүн «а» пун-ктуу) ажалдаа болза, хөй чыл ажалдаа деп санаа-рынга четпес чыл бүрүзү дэши (оон иштинде долу өсөс чылда база кикирер) пенсияны ажал төлөзүрине 2 ху-узуна өвөшөдир.

Чер адалга болуш ажал даг ажалдарына ажалдап турган ажалдагыларга (Хоойлуну 78 чүүлү) пенсияны ажал төлөзүрине 75 хуузуна доктаадыр.

85 чүүл. Пенсияны адалык хөмөзүлө

Пенсияны адалык хөмөзүлө нызлап-кыраанын тал-лазы-биле тымыр пенсияны адалык хөмөзүлө дөң-өлөнгө доктааттынар (Хоойлуну 17 чүүлүнү бирги кезээ).

Пенсияны хөмөзүлө (ук чүүлүн бирги кезээ) пен-сия тымырдагы эргекч чутуга күш-ажыл стажына (хөй чыл ажалдааны дэши) немер ажалдаа чыл бү-рүзү дөш-лө бир хуу өсөр. Ол өсүлдө 20 хуу ашпас ужукчул.

86 чүүл. Пенсияны үстүк хөмөзүлө

Пенсияны үстүк хөмөзүлө нызлап-кыраанын тал-лазы-биле тымыр пенсияны үстүк хөмөзүлө док-тааттынар (Хоойлуну 18 чүүлүнү бирги кезээ), а 1 класстын шенекчи-ужудушчуларына — оон 10 хуу бедик болур.

Пенсияны хөмөзүлө (60 чүүлүн бирги кезээ) пен-сия тымырдагы негелдесин нинти күш-ажыл стажы-дан (хөй чыл ажалдааны дэши) ашкан бир чыл дөш-лө бир хуузу немер. Ол өсүлдө 20 хуу ашпас ужукчул.

87 чүүл. Ажалдап турар пенсионерлерге пенсия төлөп бээр

Пенсияны (чер адалга болуш ажал даг ажалдарына ажалдап турган ажалдагыларын пенсиянында ажал-биле ажал төлөзүрине 55-тен 75 хуу чедир хөмөзү-лүг доктаадыр. Хөй чыл ажалдааны негелдесин дү-жүп турар болза, пенсияны хөмөзүлө ажал төлөзүр, нини

